

ЕТИКА И БЪДЕЩЕ:

философски траектории към убягващото бъдеще

★НОВА ЗВЕЗДА★

София, 2024 г.

ИНТЕРНЕТ КНИЖАРНИЦА
www.novazvezda.com

Съставител и научен редактор: Стоян Ставру
Автори: Даниела Сотирова, Борислав Градинаров, Благовеста Николова,
Невена Иванова, Стоян Ставру, Александра Трайкова, Маргарита
Габровска, Гергана Мирчева, Аглия Денкова, Васил Лозанов, Мариана
Тодорова, Иван Миков, Любослава Костова
Рецензенти: проф. д-р Валентина Драмлиева, доц. д-р Валентина Кънева

© Издателство “НОВА ЗВЕЗДА”

ISBN 978-619-198-192-2

София,
ул. “Река Осъм” №3,
тел.: (02) 946 14 40
тел./факс (02) 946 14 94

София,
ул. “Пиротска” №7,
Съюз на юристите в България, СЮБ
GSM: 0895 770 780

www.novazvezda.com
info@novazvezda.com
www.ezdabg.com

ЕТИКА И БЪДЕЩЕ:

философски траектории към убягващото бъдеще

★НОВА ЗВЕЗДА★

София, 2024 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

БЪДЕЩЕТО НА ЕТИКАТА: МЕЖДУ СЪНЯ НА СПЯЩАТА КРАСАВИЦА И ГНЕВА НА РУШАЩАТА ГОДЗИЛА	11
<i>проф. д.н. Стоян Ставру</i>	

I. ЕТИКА

§ 1. ЕТИКА И БЪДЕЩЕ: МОРАЛНО-ФИЛОСОФСКИ, КУЛТУРОЛОГИЧЕСКИ И СОЦИО-КУЛТУРЕН ПРОЧИТ	23
<i>проф. д-р Даниела Сотирова</i>	
1. Въведение.....	23
2. Възприемането на времето като културна норма	25
3. Видове време в културите	28
4. Времевите параметри скорост и бързина в културологична перспектива	31
5. Детерминанти на персоналното отношение към времето	34
6. Конструктите М-време и П-време и парадоксите на времето	37
7. Футуризъм, мелиоризъм, кредитизъм: ценността на бъдещето	41
8. Футуризмът като компетентност: мечтата и проектът.....	43
9. Нови конструкти и визии за бъдещето: морален компас и морално въображение.....	46
10. Вместо заключение	47
§ 2. „ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ“ НА ЕТИКАТА В ЕВРОЦЕНТРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА	53
<i>проф. д.н. Борислав Градинаров</i>	
1. Общностите като институционална среда и генератор на норми за поведение	56
2. Институционализацията. Разликата между социални и публични (политически) институти	66

3. Големината не е от съществено значение	71
§ 3. ЕТИКА И ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ: СЛУЧАЯТ С ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИКА ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ И ИНОВАЦИИ	77
<i>доц. д-р Благовеста Николова</i>	
1. Увод.....	77
2. Предварителни уточнения	79
3. Етика и добро управление: чрез участие към отговорност	81
4. Етика и добро управление: от отговорност към риск	88
5. Ефекти на текущата ЕПИИ	93
6. Заключение	98
§ 4. ФИКТИВНИ НАРАТИВИ ЗА БЪДЕЩЕТО КАТО ОСНОВА ЗА ЕТИЧЕСКА РЕФЛЕКСИЯ	107
<i>гл. ас. д-р Невена Иванова</i>	
1. Възникване на понятието за бъдеще	108
2. Визията за бъдещето в историческа перспектива	111
3. Утопична визия за бъдещето	118
4. Антиутопични визии за бъдещето	121
5. Отвъд техно-топичния хоризонт за бъдещето	124

II. ЖИВОТ

§ 5. ДОБРИЯТ ОСТАТЪК: ОТПАДЪЦИТЕ И ТЯХНОТО МЯСТО В НАШИЯ СВЯТ	135
<i>проф. д.н. Стоян Ставру</i>	
1. Абектът	136
2. Полза или вреда	137
3. Илюзии	142
5. Акустична екология	148
6. Мелодичният ред.....	150
7. Плодородие	152

§ 6. ОТ „ФИЛОСОФИЯ НА ЖИВОТА“ КЪМ ЕКОЛОГИЧНО ДВИЖЕНИЕ: ПРОМЕНЯЩИЯТ СЕ ОБЛИК НА АНТИНАТАЛИЗМА	165
<i>гл. ас. д-р Александра Трайкова</i>	
1. Въведение.....	166
2. Дефиниция, вариации и ключови аргументи.....	169
3. Кои други ключови произведения предоставят философския..... фундамент на антинатализма?.....	175
4. Потенциални импликации на антинатализма.....	184
§ 7. ЕТИЧЕСКИ ПЕРСПЕКТИВИ КЪМ БЪДЕЩЕТО НА МЕСОТО: ЗА ПЛАНЕТАТА, ЧОВЕЧЕСТВОТО, СОЕВИЯ БУРГЕР И ЛАБОРАТОРНАТА ПЪРЖОЛА	193
<i>гл. ас. д-р Маргарита Габровска</i>	
1. Въведение.....	194
2. Актуални измерения на проблема с отглеждането на животни за добиване на месо.....	197
3. Култивираното месо и технологичните обещания.....	199
4. Точки на етическо напрежение.....	202
5. Месо без вина?.....	205
6. Относно екологичната загриженост.....	208
7. За последствията от антропоцентричната екологична етика.....	209
8. Заключение.....	212

III. ПОДОБРЕНИЯ

§ 8. УВРЕЖДАНЕ И БЪДЕЩО РОДИТЕЛСТВО	219
<i>гл. ас. д-р Гергана Мирчева</i>	
1. Увод.....	220
2. Отговорност и/или загриженост: към очертаване на теоретичната рамка.....	223
3. Защо да имаш или да нямаш друго дете.....	226
4. „Индивиди в генетичен риск“?.....	230

5. Живот с увреждане и/или добър живот	233
6. Заключение	239

§ 9. ЕТИКА НА НЕВРОПОДОБРЕНИЯТА И МОЗЪЧНО-КОМПЮТЪРНИТЕ ИНТЕРФЕЙСИ.....247

ас. д-р Аглия Денкова

1. Увод	248
2. Теза, цели и методи	248
3. Какво е емпатия и защо тя е важна в контекста на невроподобренията и мозъчно-компютърните технологии?	249
4. Основни понятия	250
5. Имаме ли нужда от интервенции за невроподобрение на емпатията и защо? Надеждни и безопасни ли са?	257
6. Заключение	264

§ 10. ЧОВЕКЪТ В БЪДЕЩЕТО – ЕТИКА НА БИОПОДОБРЕНИЯТА

докт. Васил Лозанов

1. Въспителни думи – човекът вчера, днес и утре.....	271
2. Една терминологична бележка и няколко предварителни условия...274	
3. Да подобряваш или не – това е въпросът.....	275
4. Дете на шанса, дете на избора – печели ли някой в генетичната лотария?.....	279
5. Свобода за подобряване, задължение за подобряване – ами сега?...283	
6. Всички пътища водят към Рим: човекът, господар на съдбата си.....	292

IV. НАДХВЪРЛЯНИЯ

§ 11. НЕОБХОДИМА ПРАВНО-ЕТИЧЕСКА РАМКА ЗА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ

доц. д-р Мариана Тодорова

1. Въведение.....	300
2. За ценностите.....	300
3. Експоненциалният растеж на изкуствения интелект.....	302

4. Предизвикателството пред регулаторните рамки.....	310
5. Къде се крият проблемите?	312
6. Кои са ръководни политики и принципи?.....	318
7. Вместо заключение. Възможно ли е трансформиране на законите от консервативни към флуидни системи?	322
§ 12. ЗА БЪДЕЩЕТО НА КИБЕРМОРАЛА	327
<i>гл. ас. д-р Иван Миков</i>	
1. Генезисът на техническия етос	327
2. Киберетиката: моралът в дигиталния свят	333
3. Киберморалът: ценностите в киберпространството	341
4. Вместо заключение: между дигиталния хуманизъм и трансхуманизма.....	354
§ 13. АВТЕНТИЧНОСТ В СФЕРАТА НА ВИРТУАЛНОТО: ЕТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА НА МНОГОИЗМЕРНОТО СЪЩЕСТВУВАНЕ	361
<i>гл. ас. д-р Любослава Костова</i>	
1. Автентичност	362
2. Автентичността през призмата на наративната психология, етика и феминистките концепции за личното и себе си	365
3. Заключение	382
РЕЗЮМЕТА НА СТУДИИТЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК	385

БЪДЕЩЕТО на ЕТИКАТА: МЕЖДУ СЪНЯ НА СПЯЩАТА КРАСАВИЦА И ГНЕВА НА РУШАЩАТА ГОДЗИЛА

Бъдещето на етиката и етиката на бъдещето са вплетени заедно в потока на настоящето. Въпреки че етиката днес често е инструментализирана и превръщана в набор от стандартни инструкции, тя отказва да бъде „чиста“ методология и продължава да се държи като част от „първата философия“, запазвайки своето значение на „малка политика“ (Аристотел). Макар и да не е водеща парадигма, етиката на добродетелта оцелява не само във формата на практически указания, но и като част от патоса на значими научни изследвания (Аласдър Макинтайър, Марта Нусбаум и техните последователи). Нещо повече, именно потенциалът на моралните съждения и харизматичността на етическите избори днес биват умело използвани за генерирането на политически конфликти от всякакъв тип, превръщайки все повече части от политиката в зависими от възприемането и отстояването на определени етически позиции. Така самата политика се превръща в „голяма етика“.

Етиката динамизира настоящето и в известна степен определя бъдещето на политиката, която от своя страна се опитва да интерпретира задачите на етиката и да налага регулативни рамки, в които да опосредява нейното въздействие върху обществения живот. Създаването на етически комисии, етически стандарти, етически кодекси и всякакви етически „неща“ във все повече тясно специализирани полета: медицинска етика, етика на експериментите, етика на виртуалните пространства и пр., е част от опита за мобилизиране на етиката като инструмент за генериране на решения. Но всъщност като част от философията етиката се съпротивлява срещу очакването да дава ясни и категорични отговори. Подобно „поведение“ на етиката може да се толерира по-скоро като част от

динамиката на нейното научно поле, но не и като форма на изпълнение на нейния „обществен дълг“. От една страна, другите специалности изискват от етиката тя да бъде конструктивна и продуктивна, допринасяйки за решаването на многобройните проблеми, генерирани от настоящето и все по-често от очакваното бъдеще. От друга страна, образцовата философска етика исторически е била най-ефективна в това да проблематизира съществуващите проблеми, като допринася за решаването им чрез тяхното умножаване.

В свят, който настоява за опростяване, етиката продължава да произвежда сложност. Тази сложност обаче е повече от необходима, ако искаме да се разберем своите очаквания за бъдещето. Проблемът за бъдещето не е проблем за избор на едно сред многото. Всъщност бъдещето почти винаги е в множествено число. Много често съюзът „или“ прикрива желанието ни да забравим за това, че потенциалът на настоящето е твърде богат, за да се ограничи до едното бъдеще, а вместо това отговаря в значително по-голяма степен на употребата на съюза „и“. Липсата на директно множествено число на думата „бъдеще“ в българския език (възможна алтернатива, но в един патетичен фокус е думата „бъднини“) е показателно за съществуването на това желание за обединяване на бъдещето като едно. Всъщност то е израз на една етическа интерпретация на бъдещето, според която то трябва да обединява всички и като общ изход от настоящето да създава центрове на публичен ангажимент и политическа заедност. Връзката на морала с общността е всеизвестна, а бъдещето би могло да бъде част от етическата мрежа от понятия, осигуряващи запазването на общността.

И все пак генеративният потенциал на философията в етиката превръща последната в мощен идеен провокатор, ставал неведнъж причина за компрометирането на етическия метод – било то чрез свързването му с едностранчивото обслужване и налагане на определени идеологически постановки (неспособност за постигане на обективност), или пък чрез използването му за създаването на горещи и поддържащи своята неразрешимост конфликти, затрудняващи и практически обезсилващи възможността за устойчив политически избор (неспособност за формиране на мнозинство). Нека онагледа двата случая, като използвам два популярни сюжета.

В първия случай: когато етиката бъде свързана с едностранчивото обслужване и налагане на определени идеологически постановки, етиците се убеждават на вретеното на една доминираща идеология, но за щастие не умират, а изпадат в дълбок конформистки сън (сценарият на Спящата красавица¹). Бъдещето на етиката се оказва зависимо от перформативността на направените идеологически заклинания, които не могат да бъдат отменени, дори и от закон², забраняващ изцяло преденето с вретено, а единствено смекчени с даването на последното заклинание, което отваря смъртта към нейното друго чрез смекчаването ѝ до сън.³ Метаморфозата на смъртта, довела до понижаването на нейната окончателност във времето на съня (закръглено до 100 години), е постижение на един акт на словесно обричане, който следва да съобрази вече постановената и идеологически компрометирана присъда. Макар и упоена от доминиращата идеология, етиката запазва своя потенциал: „Макар и припаднала, тя (принцесата – бел. С. С.) била прекрасна: лицето ѝ не било изгубило свежия си цвят, бузите ѝ били алени, устните — като корал. Само очите ѝ били затворени, но се усещало лекото ѝ дишане и по това се познавало, че не е умряла. Царят заповядал да я оставят да спи спокойно, докато дойде часът на събуждането ѝ...“⁴. Добрата вълшебница, изчакала да говори послед-

¹ Всички цитати по-долу са от *Спящата хубавица* (1696) на Шарл Перо, прев. от френски Зефира Кацкова, 1976 г.

² Във версията на братя Грим царят не издава закон, а заповядва да си изгорят всички вретена в цялото царство. Но и тази заповед, която има за цел да победи предсказанието вместо с норми, с факти, също остава без успех.

³ Също толкова неефективен срещу заклинателната сила на езика бил и вторият закон, постановен в същата приказка: забраната никой да не приближава замъка, в който спи принцесата и целия двор. Ето какво се казва за нея в самата приказка: „Тази забрана не била необходима, защото около парка за четвърт час израснали толкова много големи и малки дървета, къпини и тръни, преплетени едни в други, че нито звяр, нито човек можел да мине през тях. Гората била така висока и гъста, че само много отдалеч се виждали върховете на кулите.“ Интересна разлика, която може да бъде интерпретирана по различен начин, е че във версията на братя Грим, заспиват и царят и царицата (докато Шарл Перо изрично ги изключва от приспаните), което прави невъзможно постановяването на една ненужна заповед.

на, дава шанс на целувката на принца, като заедно с принцесата замразява във времето на съня цялото кралство: „И тъй като била много предвидлива (добрата магьосница – бел. С. С.), сетила се, че когато принцесата се събуди, ще ѝ бъде много тежко съвсем сама в този голям замък, затова направила следното: Тя докоснала със своята магическа пръчка всички, които били в замъка, освен царя и царицата;... Щом ги докоснала, всички заспали, за да се събудят едновременно с господарката си, готови да ѝ служат. Заспали на огъня шишовете, набучени от край до край с яребици и фазани, заспал и огънят⁴. Всичко станало за миг — вълшебниците бързо вършат чудесата си.“ Но кой в този сценарий е принцът, още повече като се има предвид, че във версията на Шарл Перо принцът е син на човекоядци и след събуждането на принцесата той се жени за нея, заедно имат две деца (Аврора и Ден), но разгласява за сватбата си едва след смъртта на баща си⁵? И какво всъщност представлява неговата чудодейна събуждаща целувка и колко време продължава колебанието пред авторитета на все още живия баща човекоядец? Може ли да видим бъдещето отвъд трънливия жив плет, израснал около идеологически приспаната етика?

В английската версия на текста на Шарл Перо съществува фразата *he must not play tricks with Ogresses*, която кралският готвач си казва, когато майката кралица на принца иска да изяде своите внуци. Тази фраза се превежда или като „с човекоядка шега не бива“ (прев. Мила Емилова), или като „с човекоядец не се спори“ (прев. Лорета Петкова⁶). Едно от най-важните предизвикателства пред етиката на бъдещето остава предизвикателството, което винаги е било определящо за успеха на една етика: участието ѝ при

⁴ Интересно е, че огънят заспива във всички версии на приказката за Спящата красавица.

⁵ А майка му въпреки всичко прави опит да изяде двете деца (Аврора и Ден) и кралицата. Опитът остава неуспешен само защото принцът се връща неочаквано по-рано от войната, на която е заминал. Вж. оригиналният текст на *Спящата красавица*, Шарл Перо (1628-1703), прев. Мила Емилова. С., ПАН, поредица „Майстори на приказката“, 2005.

⁶ Преводът е достъпен на <https://prikazki.eu/prikazka/spyashtata-krasavica-v-gorata/>, където заглавието на приказката е *Спящата красавица в гората*.

изграждането на нашата способност не само да спорим, а в някои случаи и да се шегуваме с човекоядците, с които така или иначе ни се налага да живеем заедно. Етиката е успешна именно когато упорства в търсенето на път към бъдеще, в което огрите не се хвърлят сами в котела с грозни гадини, но и спящата красавица може да остане както жива, така и будна.

Във втория случай: когато етиката бъде използвана за създаването на горещи и поддържащи своята неразрешимост конфликти, етиците са също толкова зашеметени от заявената морална чувствителност на хората, колкото и всички жители на града, в който е нахлуло чудовището Годзила. Етиката е приватизирана и демократизирана до степен на нейното деморализиране. Тя, подобно на философията, е въпрос на гледна точка, удържането на която обаче е от първостепенно значение за поддържането на усещането за идентичност. Подобен подход не включва в себе си възможността за съществуването на професионална етика, освен като история на етиката или като разновидност на етнологията. Етиците могат единствено – препоръчително с отворена уста – да коментират проявите на поредната Годзила, която е заявила решимостта си да защитава своите морални ценности дори и ако това ще доведе до ликвидирането на полиса. Гневът съсипва града, в който етическото чувство се регенерира в порочния цикъл между, от една страна, протеста, възмущението и презрението, и от друга страна, умората, апатията и отчаянието. За разлика от Спящата Красавица, Годзила е продукт на съвременното филмово изкуство и едва след това е форма на новелизация⁷. Ефектът „Годзила“ е преди всичко въздействаща образност и реторика на видимостта. От огромната си височина (закръглена на 100 метра) Годзила е гигантски звяр, който мачка всичко. Размерът има значение и в етиката. Особено, когато става въпрос за размера на патоса и за големината на емоцията, с която моралните съждения захранват политическото говорене. Етиката може да превърне всеки човек в оцеляващ динозавър, но има ли бъдеще един свят, пренаселен с дракони? Какво би било бъдещето, в която всеки има правото да бъде Годзила? Кой

⁷ Вж. например *Годзила*. По сценарий на Дийн Дивлин и Роланд Емерич, прев. Валерий Русинов. С., Слънчо, 1998.

би останал да живее в един град, в който моралните претенции на всеки един от съседите му във всеки момент могат да пораснат до чудовищни размери? И няма ли това в крайна сметка да доведе до установяването на пълно етическо мълчание, преследвано от силуета на един (не)възможен рояк от морални гиганти?

Етиката като „ядрено влечуго“ поставя в невъзможност не само самата себе си, но и способността на хората да се убеждават взаимно, макар и частично, макар и временно. Макар и да наподобява шоубизнеса, етическият екзорсизъм в крайна сметка е антиполитически жест, чийто демитологизиращ ефект често се постига чрез ескалация. Социални мрежи, специално поддържани за целта платформи, разтревожени медии и добросъвестни информатори вървят по стъпките на Годзила, за да открият поредната скрита Истина. Всяка съборена сграда се брои като поредната разкрита конспирация и така до края на града. Може ли вместо с целувка да събудим Спящата Красавица с чудовищен рев? И какво е бъдещето на етиката в един свят, подобен на Джурасик парк, в който побеждава този, който е най-голям? Може ли етиката да намери път към естествени атомни реактори вътре във всеки един от нас, предпазвайки света ни от ядрения апокалипсис на един непримирим морален героизъм? Страшните кайджу⁸ не са ли всъщност наранени огромни панди, които чакат да бъде открита тяхната другост?

И двата случая: а) етика, обслужваща господството на определена идеология, и б) етика, предизвикваща хаоса на непреодолими противопоставяния, виждаме лицето на една преди всичко войнствена и воюваща етика. Разликата е в това каква е целта на битката: дали тази цел е постигането на окончателна победа на една неустойчива власт (с възможното спасение чрез целувката, а впоследствие и изненадващото връщане на принца), или пък поддържането на една непрекъснатата загуба по отношение на всички възможни решения (с опустошаващия вандализъм на моралния патос и неспособната да артикулира гнева си Годзила). Господарски-

⁸ За кайджу – огромни като планини същества, населяващи японската митология и даващи прототипа на Годзила („Странен звяр“), вж. например Скалзи, Джон. *Дружество за опазване на кайджуто*. Прев. Паулина Мичева. С., Сиела, 2023.

ят монизъм на една тиранизираща етика „за всички“ или крайният индивидуализъм на множеството етически преценки „всеки сам за себе си“. Така поставен, „изборът“ относно бъдещето на етиката може да се обърне срещу самия себе си. Ако имаме една удържаща, консервативна етика, воюваща за запазването на своето минало в неговия застинал образ, и втора, бушуваща, деструктивна етика, разграждаща настоящето до неговите първични конфликти, може би изборът трябва да бъде направен в полза на една трета етика. Но коя е тази „трета етика“? Опитомената етика, изведена от несигурното поле на философията и сведена до поредица от конкретни правила и стандартизиран набор от принципи, функционираща като допълнителен реторически инструмент за обосноваване на определени решения? Или пък етиката на етиките, т.е. дисциплината, която предлага етическа рамка, в която мнозинствата са динамични, крайната истина подлежи на разумно отлагане, а отказът от категоричността е началото на всеки разговор?

Трябва ли да приспим обратно Спящата красавица или окончателно да умъртвим всяка буйстваща Годзила? Или пък съществува надеждата, че сме способни да живеем с чудовища („човекоядци“)? По-друг начин казано: може ли животът с хора, които не споделят нашите етически представи и ценности, да бъде спокоен живот в рамките на едно политическо цяло? Или във всички случаи трябва да осигурим етическа хомогенност, преди да „заживеем щастливо“? Поставянето в основата на политиките на силата на моралните чувства е стара стратегия, която мобилизира познати умения от миналото. Етическата пропаганда в настоящето често създава едновременно: а) на места, в които етиката е умъртвена до автоматични стандарти, и б) на места, в които етиката е ескалирала до неразрешими конфликти. Подобно на „фалшивата новина“, съществува и „фалшива етика“. Част от отговорността на етиците днес е, отговаряйки на поставените по-горе въпроси относно настоящето на етиката, да запазят различни места в бъдещето, на които истината за етиката да остава задача, която е постижима, дори и тази нейна постижимост да е само временна. Дали ще живеем щастливо всъщност е друга формулировка на същите въпроси, защото в крайна сметка сме осъдени да живеем заедно. Ние

принадлежим на нашите бъдещи времена. Дали можем да освободим бъдещето си е въпрос, който непрекъснато произвежда вторично минало, т.е. минало, от което настоящето се пречиства, за да посрещне бъдещето.

Подобно на приказката за Спящата красавица и в настоящия сборник има тринайсет орисници, всеки от които иска да каже нещо за бъдещето на етиката. Макар и никой от нас да не желае „лошо“ на етиката, в текстовете ни се съдържа критичност, която има за цел да ни подготви за множествеността на идващото бъдеще.

Сборникът си поставя за своя цел да разкрие значението, което етиката има при легитимирането на различните пътища към бъдещето на човечеството, т.е. при провеждането на т.нар. политики за бъдеще. Разграничението между „добро“ и „зло“ започва да се появява на все повече места, които доскоро настояваха върху своята пълна еманципация от всякакви морални съждения. Става въпрос за социални практики, при които водещи са технологиите и провъзгласената във връзка с тях морална неутралност на средствата. В съвременния свят обаче средствата се оказват сами по себе си морално значими, което позволява самите технологии да бъдат квалифицирани като „добри“ и „лоши“. Няма средства без цели.

Първият център, около който етиката организира политиките за бъдеще, е свързан с опазването на околната среда и действията, насочени към ограничаване на човешкото въздействие върху изменението на климата и към адаптиране на човечеството към глобалното затопляне, което все по-често се определя като неизбежно. Именно тук се виждат най-големите разграничения на средствата, вещите, ресурсите и практиките на „добри“ (зелени технологии, достойни работни места, кръгова икономика, енергийна ефективност, социална корпоративна отговорност и пр.) и на „лоши“ (въглищна индустрия, нерещиклируема еднократна пластмаса, замърсяващи практики, разхищение на годна за пиене вода и пр.). Съхраняването на природата е морална ценност и важна политическа цел за огромен процент от населението в Европа. България има своите аргументи против част от предлаганите европейски ре-

шения, включително с оглед на техния социален ефект, водещ до загуба на работни места и необходимост от промяна на утвърдени потребителски навици. Сблъсъкът между различните ценности предстои да бъде управляван от българските политици и институции, за да се определят пътищата към бъдещето на нашата държава и на българските граждани.

Друго ядро, произвеждащо различни разкази относно бъдещето на човечеството, е свързано с развитието на биотехнологиите и техния потенциал да променят радикално биологичната природа на човека. Наскоро очертани структурни полета в самата етика, каквато е например т.нар. невроетика, предлагат принципно различен подход към понятията за добро и зло, когато става въпрос за това какво може и какво (не) трябва да променя човекът в себе си. Въпросът за бъдещето на света включва и този за бъдещето на човека, а определена поредица от отговори би могла да доведе до създаването на биологични класи, трансгенетични хибриди и безсмъртни виртуализирани съзнания. Независимо дали става въпрос за реални, или за въобразени перспективи относно бъдещето на човешката природа, вече години наред те предизвикват ожесточени, но и често твърде повърхностни социални дебати. С напредването на технологиите, тези дебати все повече ще се политизират и във все по-голяма степен ще изискват генерирането на обществен консенсус за възприемането на конкретни решения относно регулативна рамка при ползването на въпросните технологии. Активното участие на повече професионални етици в тези етически по своята същност дебати би позволило тяхното по-задълбочено научни провеждане и изпълването им с философски значима аргументация.

Трета група от теми, около които се водят разгорещени обществени и научни дебати, са свързани с виртуализацията на социалните взаимоотношения – процеси, които бяха значително ускорени след продължилата повече от година и половина пандемия на COVID-19 и наложените от правителствата във връзка с това мерки за осигуряване и поддържане на физическа дистанция. Като особена виртуална среда със собствен ред и правила, която беше единствената алтернатива на повсеместния локдаун, киберпространството вече не се разглежда като привидно частен въпрос, а

се превърна в обект на редица публични политики. Появиха се предложения за нов тип (ново поколение?) права в Европейския съюз, сред които правото на откъсване от работната среда, когато тази среда се е превърнала в неразлично частно-работно-публично цифрово пространство. Все по-актуални станаха въпросите относно необходимостта от регулиране на виртуалните отношения, както и етическите съображения за децентрализиране на някои традиционно свързвани с държавния монопол дейности, каквато е монетарната политика. Криптовалутите, „умните“ договори и блокчейн технологиите застрашават не само финансовия суверенитет на държавите, но и техния нормативен капацитет – способността им да генерират и поддържат стабилни и системни регулации, приложими спрямо правните субекти, попадащи под тяхната юрисдикция.

И трите категории проблеми колонизират етически по своята същност аргументи, за да търсят решения на настоящи и бъдещи проблеми. За съжаление, немалка част от дискусиите в България се водят или под формата на въодушевени преводи на чуждестранни текстове (транспониране на европейски регулации), повтаряни в добре обезпечени, включително финансово, ехо камери, или пък под формата на патриотични политики, настояващи върху необходимостта от опазването на национална идентичност и честта на българския народ (отказ да се признаят част от европейските ценности, защото противоречат на традициите на българите). И двата подхода обаче се оказват недостатъчно ефективни, тъй като произвеждат своеобразни неправителствени секти и карикатурни образи на псевдопатриоти, при което мястото на България в европейското бъдеще става неясно и проблематично. Необходима е не само повече информация, но и професионално обсъждане на моралнофилософските измерения на дискуссионните политики. Информираността не е достатъчна за участие във вземането на решения, необходима е и способност за етическа интерпретация. Включването на българската етическа общност в опитите за осмисляне на моралните ценности, стоящи зад политиките за бъдеще, би могло да даде възможност както за по-задълбочено изследване на възникващите конфликти, така и за формулирането на устойчиви принципи,

които да бъдат интегрирани при възприемането на едни или други законови регулации. Инвестирането в капацитета на българската етическа общност е пряка инвестиция и в бъдещето на България и в опитите за постигането на неговата легитимност.

*проф. д.н. Стоян Ставру,
Ръководител на Секция „Етически изследвания“,
Институт по философия и социология,
Българска академия на науките*